

„Árkádia” fél évszázadának története

A Könyvtári Figyelő 2010. 4. számáról

Az igazi, a valódi történeti munka nemcsak hitelesen visszaadja az ábrázolt kort, de meg is érzékíti, átélhetővé teszi. A legjobb historikus feldolgozásokkal lehetővé válik, hogy az olvasó részese legyen a megidézett múltnak, úgy érezze magát, mintha maga is akkor és ott lett volna. Ezt elérni nem kis feladat. A *Könyvtári Figyelő 2010. 4-es száma szerkesztőinek és szerzőinek sikerült!*

Katsányi Sándornak jutott eszébe, hogy a 2009-ben fél évszázados Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK), jubileuma alkalmából össze kellene állítani az intézet történetét. Kézenfekvőnek látszott, hogy a visszatekintés fóruma legyen a Könyvtári Figyelő, annak is egy egész, tematikus száma. Hosszú előkészítő, szervező és alkotó munka után elkészült a mű, és bár jócskán az évforduló után jelent meg, megérte a várakozást, a belé fektetett igen sok energiát, ötletet, invenciót és munkát. Olyan kiadvány született, amely nem csupán méltó módon köszönti a KMK, illetve jogutódja, a Könyvtári Intézet jubileumát, hanem amely még nagyon sokáig – legalább egy újabb fél évszázadig — nélkülözhetetlen forrása lesz minden érdeklődőnek, aki a hazai könyvtártudomány műhelyének históriáját szeretné tanulmányozni.

Már az is megfontolást kívánt – gondolja a kiadványt lapozgató recenzens –, hogy az intézménytörténetnek vajon milyen formáját, módszerét és stílusát válasszák a szerkesztők. Természetesen lehet írni rigorózan, tudományos, hivatkozásokkal telítődelt, a részletkérdéseket aprólékosan föltáró szaktanulmányt, és lehet írni könnyed irállyal érzelmes, személyes vallomást is – önmagában egyik sem hitelesebb vagy értékesebb a másiknál. Az is nyilván eszébe jutott a kiadvány alkotóinak, hogy a KMK nem pusztán egy önmagában jól-rosszul működő intézmény volt a budapesti Múzeum utcában, majd a Budavári Palotában, hanem olyan, amelynek a munkatársai szinte minden magyar könyvtárban megfordultak Záhonytól Lentiig, sőt azon is túl, Ungvártól Lendváig, no meg Helsinkitől Szófiáig. A KMK egyik fő tevékenységi köre és ismertségének alapja éppen az volt, hogy munkatársai mindenütt megfordultak az országban, ahol valami fontos könyvtári esemény történt vagy készült történni, és nem csak „inspiálták”, előadást vagy oktatást tartottak, de még olvasótábori csoportvezetést is vállaltak. És fordítva, alig volt honi könyvtáros szakember, aki valamilyen komoly szakmai célból vagy épp egy baráti beszélgetés okán meg ne fordult volna a KMK-ban. Arról már nem is szólva, hogy az intézet kiadványai szintúgy jelen voltak szerte a hazában, a könyvtárakban. Vagyis a tematikus szám kigondolóinak, szerkesztőinek és íróinak olyan intézménytörténetet kellett alkotniuk, amely nem kis részben az 1959 utáni magyar könyvtártörténet megannyi motívumát, implikációját magában

hordja. Ez szintűgy nem egyszerű feladat, és ezt is sikerült megoldani a szerkesztőknek.

Ugyancsak sokszoros megfontolást érdemelt még számos kérdés. Például az, hogy kik írják meg a KMK történetét? A köztünk élő „nagy öregek” vagy a múlt hivatott kutatói? Bevonják-e azokat, akik ugyan nem voltak munkatársai az intézménynek, de eleven kapcsolatuk volt vele? És adott esetben többet tudtak a KMK-ban folyó ügyekről, mint azok a dolgozók, akik esetleg csak rövid ideig és nem túl-ságos affinitással töltötték az időt a munkahelyükön. Időrendben vagy feladatkörönként haladjon-e számbavétel? Miképp fejeződik ki a nagy vezető egyéniségek korszak-meghatározó jelentősége? Lehet-e, kell-e említeni a korabeli politikai érintettségeket? Érdemes-e fölídézni bizonyos személyi kérdéseket, emberi viszonyokat? Meddig érdemes vagy célszerű követni a KMK-s munka elágazásait, a fenntartó, a minisztérium, az OSZK felé vagy a települési könyvtárak irányába? Szóba jöjjenek-e az iskolai vagy a szakkönyvtárakkal kapcsolatos munkák? Az olvasáskutatás vagy a továbbképzések révén milyen mélységben érdemes belemenni szociológiai vagy pedagógiai kérdésekbe? Többszerzős összeállítás esetén miként lehet elkerülni az óhatatlanul adódó átfedéseket? Ha mindezeket, illetve a munka közben fölmerülő további kérdések sokaságát becsületesen végiggondoljuk, talán magyarázatot kapunk arra, miért is késett a jubileumi szám egy bő esztendő.

Erre a sokrétűsége utal a főszerkesztő Dippold Péter is a *Bevezetőben*; ezt írja: „A könyvtárak nem csupán egyedi intézményekként játszanak szerepet a társadalomban, rendszerre szerveződve egyenkénti hatásuk megsokszorozódik. Minden rendszernek szüksége van egy olyan irányító, szervező erőre, amely az egyes elemeket a közös ösvényre tereli – és ha minden jól megy, segíti is az úton maradásukat. A KMK megalakulásától kezdve ezt a feladatot vállalta és valósította meg.”

A *Könyvtári Figyelő* tematikus számának összeállítói a – fentebb csak vázolt – sokrétű és bonyolult feladatot úgy oldották meg, hogy négy részben, ugyanennyi közelítésmóddal, négyféle módszerrel tekintik át a KMK 1959–2009 közötti történetét.

Az első részben (*Visszatekintés*) három volt és a jelenlegi KMK-igazgató emlékezik: Papp István, Sente Ferenc, Győri Erzsébet és Bartos Éva, persze ki-ki más közelítésben, más érzelmekkel, és egészen másféle emlékekkel. Papp István szinte életműösszegzésként idézi föl a KMK-ban eltöltött csaknem két évtizedét (1969 és 1982 között vezette az intézetet). Értékelése szerint az igazgatása alatt eltelt esztendők, az ún. „hosszú hetvenes évek” jelölte korszak volt a KMK talán legsikeresebb időszaka. Így fogalmaz: „Szerénytelen önteltség lenne azt állítanom, hogy a KMK vezetésem alatt élte meg a csúcspont élményét; ehelyett azt mondom, hogy a múlt század hetvenes évtizedében jutott el a KMK oda, ahová egyáltalán eljuthatott...” Csoda-e, ha Papp István – egyébként nagyon is tárgyyszerű, körültekintő, ugyanakkor szellemes szövegezésű – visszapillantása csakugyan akként hat, mintha az a szerzője életmű-összegzésének egy nagyon fontos fejezete lenne. A következő igazgatói tollakból született írások már terjedelmükkel, sőt címükkel is jelzik, hogy a Papp István neve fémjelezte korszak elmúlt, immár az után vagyunk. Nem leszálló ágban, de túl a csúcson. Nem lejtőről van szó, inkább újabb távlatok kereséséről, más perspektívák nyitásáról. Sente Ferenc múltidézése (*Ké-*

sői vallomás egy hajdan volt KMK-ról) műfajilag inkább arcképcsarnok, afféle mini pantheon, a KMK életét, munkáját meghatározó alakok portréinak és hálózatának rajza. Györi Erzsébet egyenesen *Az utolsó évek* címet adta rövidke írásának; Bartos Éva pedig ezt: *Ami megmaradt...* Vagyis az első rész négy – némiképp memoár-ra hajazó — írásműve már alakilag, terjedelmével és címével is nyomatékosítja, melyik volt az a bizonyos „nagy korszak”. És értelemszerűen: kiből állt a „nagy generáció”.

A tematikus szám gerince, a második rész (*Tanulmányok*) éppen az, amit a cím jelez: hat áttekintő, monografikus szemléletű, pontos és tárgyyszerű dolgozat a KMK legfontosabb munkaterületeiről. Kégli Ferenc a KMK működésének feltételeit és koncepcióit, szervezeti felépítését, munkatársi gárdáját mutatja be, azaz teljesség igényű képet ad magáról az intézményről, a műhelynek a kezdetektől az ezredfordulóig tartó évtizedeiről. Hangodi Ágnes az oktatási tevékenységet, Fehér Miklós a hálózati-módszertani munkát ismerteti. Pogány György és Bartók Györgyi a KMK kiadványait, dokumentációját, a bibliográfiai munkát és a 2003 decemberében a KELLÓ-nak átadott *Új Könyvek* szerkesztésének fontos és érdekes adatait, tényeit, emlékezetre méltó mozzanatait sorolja elő. Végül Péterfi Rita ad áttekintést a KMK olvasásszociológiai működéséről, és e munkaterület viszonyosságairól. Ezek a tanulmányok természetesen komoly, sőt tudományos igényű számvetések, mondhatnánk, szintézisek a KMK munkaterületeiről, alaposan hivatkozva-jegyzetelve, névsorokkal, statisztikai adatokkal bőven megtűzdelve. E dolgozatok tartalmát e helyütt nem érdemes és semmiképp sem célszerű összefoglalni, kommentálni, méltatni, érdemesebb magukat a szövegeket olvasni. És vélhetően ezek lesznek azok az írások, amelyekre az ezután születő könyvtártörténeti szakirodalom oly sűrűn fog hivatkozni.

A harmadik nagy fejezet címe ugyancsak kifejező: *Így látták*. Itt azok a régi könyvtárosok — Arató Attila, Bényei Miklós, Gyuris György, Román Lászlóné, Tóth Gyula és Varga Béla — vallanak a KMK-ról, akik ugyan nem voltak munkatársai az intézménynek, de mint a honi könyvtárosság jeles szakemberei, (nem rang, hanem érdem szerint) fontos emberei szoros kapcsolatot áptak vele, illetve munkatársaival. E fejezet szerzőinek és cikkeinek sorából „kilóg” Vajda Kornél, illetve az írása, hiszen ő munkatársa volt az intézménynek, ilyenformán nem külső szemlélője a KMK-nak, viszont a tematikus szám szerkesztőitől azt a feladatot kapta, hogy egykori „országjárásai” során a kollégáktól hallott vélekedésekből, KMK-ra vonatkozó megállapításokból, kritikákból és dicséretekből kössön csokrot. Ezt meg is tette a maga sajátos módján és jellegzetes stílusában, amely módról és stílusról a cím és az alcím mindent elárul: *Vélemények a KMK-ról (Enyhén szel-hámos összefoglalás)*. Ez az írás testesíti meg legközvetlenebb módon a történeti megérezkítés, az atmoszféra-visszaidézés, az utókori olvasó múltba telepportálásának követelményét. Az ő írásából is újfólag visszaköszön az a motívum, az a nagy legenda, amit e szám csaknem minden szerzője érint, említ, sejtet, kimondva vagy kimondatlanul súg: a KMK műhelye „sziget” volt. A szabad gondolkodás, a szabad véleményformálás, a szabad lelkű diáktempó, a tág körű érdeklődés és szellemi vizsgálódás szigete a szocializmus állóvizében. Péterfi Rita erről így ír: „A kollégák egybehangzó véleménye szerint a KMK-ban olyan intellektuális légkör ural-

kodott, amelyhez fogható más munkahelyeken sem előtte, sem utána nem tapasztaltak... Nem akadémiai kutatóintézet volt a KMK, de nem is hivatal, hanem inkább sziget, ahol demokratikus szabályok uralkodtak. Olyan hely volt, ahol gondolatokat lehetett alkotni a világról, és amelyeket ki lehetett cserélni, meg lehetett vitatni egymással.” Az egykori és mai vélekedéseket összegző Vajda Kornél a „sziget” liberalizmusát tartja máig jellemzőnek: „A legtöbben liberalizmusát emelték ki. Azt, hogy mindenről lehetett a megbotránkozás, a megbotránkoztatás legkisebb veszélye nélkül is szólni, tárgyalni. Csak a szakmai érvényesség, a racionalitás számított, dogmák sehol.” Ennek alapját természetesen az intézményen belüli emberi, kollegiális viszonyok képezték, amelyre Papp István így emlékezik: „Valójában egy szeretetteljes légkör alakult ki, amelyben nem nyert tápot az intrika, a klikkesedés, az áskálódás, az irigykedés és más hasonlóan bomlasztó érzelmi gyúanyag. De helye volt a baráti csipkelődésnek, ugratásoknak, az intellektuális élcélődésnek, a szakmai megalapozott kritikának. A közösség mindenkit érdem szerint ítélt meg és ismert el.” És – teszi hozzá nem mellékesen a szerző – az érdekek szabták meg a KMK belső hierarchiáját is! Ugyancsak Papp Istvántól tudjuk, hogy tudatos vezetői törekvés volt a „lehető legjobb erők” megszerzése, országos ismertségű kutatók, könyvtárosok bevonása a műhelymunkába, akár külsős alkalmazásban is.

Az ember – már csak ilyen a természete – rendszerint utólag jön rá, milyen jó dolga volt egykoron. Sóhajtozva idézgeti magában „azokat a régi szép napokat”. Nos, a KMK munkatársai már akkor és ott, a Múzeum utcai épület szűk helyiségeiben és a „hosszú hetvenes években” tudták, hogy *Árkádiában*, egy „boldog szigeten” élnek. Ezért volt erős a KMK-s identitástudat, ezért lehet legendás máig az intézmény nevének rövidítése (amely a korszakban, a szocializmus évtizedeiben nem is távoli asszociációt keltett a kmk-val, azaz a „közveszélyes munkakerülés-sel”). De az autentikus, egyidejű és sok-sok vallomással igazolt elégedettség-érzetet természetesen követte a maiak nosztalgiája, amiről Bartos Éva így ír: „*Valami elveszett tehát, amit ma már nem is lehetne, s talán nem is szeretnénk ugyanúgy folytatni. KMK-s nosztalgiánkat azért őrizgetjük, ugyanúgy, mint gyermekkori emlékeinket.*”

A Figyelő-szám utolsó része a *Függelék*, ahol az ilyen kiadványokban kötelező módon helyet kapott a KMK történetének Rácz Ágnes által összeállított kronológiája, amely – nyilvánvaló módon – Gerő Gyula nagy magyar könyvtártörténeti kronológiájának gyűjtésén alapul. (A lap elektronikus változata felsorolja a KMK valaha volt munkatársait is.)

Semmiképp sem szabad megfeledkeznünk a tematikus szám fotóanyagáról. A szövegek között egészen régi, valamivel újabb, azaz kevésbé régi és viszonylag friss fotók is helyet kaptak. Olyan portrék, csoport- és pillanatképek, amelyek jellemzően megörökítik Árkádia lakóinak életét, dolgos mindennapjait, jó kedélyű ünnepeit; arcokat és helyzeteket, derűs perceket és gondterhes, komoly időket. Kár, hogy nem jutott több hely még több fényképnek! Mondhatná valaki, hogy egy intézménytörténetet nem kell telirakni a munkatársak fényképeivel, hiszen azok csak az ismerősöknek, a hajdani kollégáknak vagy a későbbi munkatársak számára jelentenek valamit. Nos, a KMK esetében ez éppen nem így van, hiszen

az intézet munkatársait az egész ország könyvtáros társadalma ismerte. Aligha van a Könyvtári Figyelőnek rendszeres olvasója, akinek ne lenne számos személyes ismerőse a fotókon ábrázoltak közül. Aligha van könyvtártörténet iránt érdeklődő, aki ne látna szívesen még több képet a „nagy generáció” tagjairól.

A tanulmányok, illetve az emlékezések sorából, no meg a fényképek segítségével pontosan kirajzolódik a régi KMK sokszor és sokféleképpen megfogalmazott szakmai törekvéseinek sora, amelyek centrumában végül is az állt, hogy a szocializmus viszonyai és feltételei között elősegíteni a modern, nyugatias könyvtári modell kialakulását. Azaz – Papp István megfogalmazásában – a KMK olyan szervezet volt, amely a tényleges könyvtárak iránti igényt kiszolgáló könyvtári rendszer fejlődését „promoveálja”. Talán – vélhetjük ma – az lehetett a hosszú hetvenes években a KMK sikerességének, „csúcsra járásának” titka, hogy megelőzte a korát, hiszen nem a hivatalosan elvárt „népnevelő” könyvtár, hanem a szolgáltató könyvtár modelljén dolgozott.

Mezey László Miklós

A könyv olyan, mint a kerék

A közelmúltban megjelent egy interjúkötet *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől* címmel. A páros interjú készítője Jean-Philippe de Tonnac, alanyai pedig Jean-Claude Carrière, francia rendező, színpadi és forgatókönyvszerző, esszéista, illetve Umberto Eco olasz tudós, író. Témája a könyv sorsa – és ehhez kapcsolódóan sok mindenről szó esik, élvezetes társalkodói stílusban a két bibliofil könyvgyűjtő között.

A Gutenberg-galaxis végét a Marshall McLuhan által 1961-ben közzétett jóslat óta még megszámlálhatatlan írás jövendölte meg. Ez a könyv azonban nem csupán egy a könyv jövőjét firtató művek sorában, hanem szinte csak ürügy, hogy a könyvvel, a könyvtárakkal, a kultúrával kapcsolatos nézeteiket elmondhassák a beszélgető partnerek. A mcluhani jóslat tagadására vonatkozó álláspontjukat a cím is egyértelművé teszi, ez nem is lehet vitás.

Nem jósolnak tehát, hanem csevegnek. „*A jövőbelátás nem foglalkozás. A próféták közös vonása, legyenek akár hamisak, akár valódiak, az, hogy csalódni kénytelenek. Nem tudom, ki mondta: »Ha a jövő az, ami eljön, mindig váratlanul jön.« A jövő legfontosabb tulajdonsága, hogy mindig meglepi az embert. Mindig megütközöm azon, hogy a tudományos-fantasztikus irodalomnak a 20. század elejétől az '50-es évek végéig tartó nagy korszakában egyetlen szerző sem álmodott a plasztikus anyagokról, amely olyan nagy szerepet kapott mindennapjainkban*” – mondja J-C. Carrière. Ők sem bocsátkoznak tehát jóslásokba, hanem a jelent és a múltat elemzik.

Az internet kapcsán megemlítik, hogy egyrészt rengeteg ellenőrizetlen információt zúdít ránk, amit nem nagyon tudunk ellenőrizni. Másrészt, ha semmit nem